

ROMÂNIA ȘI "CRIZELE DIN SUD-EST" (1878-1913); ARGUMENTE PENTRU O NOUĂ ABORDARE

Gheorghe Cliveti

Dintre diversele etape ale devenirii relațiilor externe ale României, niciuna, poate, nu a produs într-un atât de înalt grad impresia de a se fi derulat sub incidența unui "arc peste timp", tensionat de presupunerea istorică a două sublime momente naționale, precum cea delimitată de Independență și Marea Unire. Dacă în raport cu Unirea Mică de la 1859, Independența s-a constituit în consecința ei directă, inexorabilă, pentru Unirea de la 1918, actul de la 1877/1878 s-a dovedit a fi premisa epocală, marcând deschiderea unuia dintre marile capitole ale istoriei românilor. Viziunea retrospectivă, încercată nu doar de istorici, asupra perioadei 1877/1878 - 1918 s-a încărcat mult de înțeles teologic, tot ce s-a întâmplat în spațiul românesc între anii menționați, părănd a se fi subsumat, până la mistuire, înfăptuirii marelui deziderat al "unirii tuturor celor pătrunși de același cuget și animați de adâncă simțire românească". S-au putut rosti, într-o asemenea viziune, vorbe mari, după cum s-au putut scrie pagini înălțătoare. O viziune reflectată, fie și în tonalități mai mult sau mai puțin estomate, chiar și de reconstituirile de tentă pozitivistă, după toate rigorile cercetării de specialitate, ale etapei 1878-1918 - considerată en tout sau în funcție de diferitele sale componente - din istoria modernă a românilor¹. Iar între asemenea componente (dispuneri vectoriale), un loc aparte a trebuit să-l aibă, în respectivele "preocupări reconstitutive", cea relativă la locul și rolul României independente în relațiile internaționale². A fost necesară, în acest sens, o subetapizare, după repere cronologice de o importanță evenimentială de netăgăduit: 1878-1914; 1914-1916; 1916-1918.

În privința celei dintâi subetape, contribuții notabile de la cele ale lui N. Iorga și R.W. Seton-Watson la cele de dată relativ recentă, aparținând unor specialiști români sau străini³, au fost orientate, deliberat sau nu, după coordonate considerate esențiale pentru relațiile externe ale României. Înainte de toate, s-a căutat a se releva raporturile statului român cu "exponenții tradiționali ai marii politici", atât în anii recunoașterii internaționale a Independenței și Regatului (1878-1881) cât și în cei ai constituirii și frecventelor redistribuiri ale principalelor grupări de forțe pe plan continental⁴; pe de altă parte, s-a urmărit a se evidenția poziția factorilor politici de la București față de stările de criză ce s-au succedat, cu o deosebită intensitate, în sud-estul european (1878-1913)⁵; în fine, contribuții valoroase au fost orientate întru relevarea relațiilor României cu diferite state, nu numai din "aria europeană"⁶, sau a implicațiilor internaționale ale luptei de emancipare a românilor din provinciile aflate, înainte de 1918, sub dominația străină⁷.

Faptul că probleme ținând de coordonata sud-est europeană a relațiilor externe ale României au suscitat, constant și nu de puțină vreme, interes din partea literaturii de specialitate, își are, desigur, explicațiile sale. Să nu uităm că, prin poziția și configurația sa, spațiul românesc s-a constituit, de-a lungul secolelor, într-o veritabilă "zonă de contact" între Europa centrală și cea de sud-est (foarte des România, nu doar la dimensiunile sale teritorial-statale de până la 1918, fiind considerată "țară prin excelență sud-est europeană")⁸; apoi, trecutul istoric al românilor a vădit interfețe profunde cu cel al popoarelor din "sud-est"; românii au împărtășit credința ortodoxă, precum majoritatea popoarelor din Peninsula Balcanică; în sângele vărsat cu prilejul eroicelor lupte împotriva otomanilor, cel românesc s-a amestecat cu cel al "fraților sud-dunăreni, întru ortodoxie"; și peste toate, deșteptarea națională a românilor s-a produs cam în aceeași epocă cu a celorlalte entități etno-istorice "din sud-est", proces istoric definit, cel puțin în cazul celor creștine, de tendințe spre unitate politico-statală și emancipare de sub dominația străină. Din perspectiva aceluiași explicații, devenirea istorică a popoarelor sud-est europene s-ar fi plasat sub semnul unei "firești

solidarității de aspirații și înfăptuiri". Nu întâmplător, de aceea, preocupările privitoare la istoria raporturilor dintre "popoarele balcanice" în epoca modernă - în ciuda evidenței geo-politice, românii apar trecuți adeseori între respectivele entități etnice - au insistat cu deosebire asupra relevării elementelor de unitate ale luptei lor împotriva dominației otomane. A fost, cu rare excepții, trecută cu vederea sau mult subapreciată o altă problemă, mai delicată, dar esențială, după părerea noastră, anume, a existenței unor disensiuni, nu mici, între popoarele sud-est europene, disensiuni ce s-au manifestat îndeosebi în privința teritoriilor care urmau să intre în componența unui stat național sau a altuia.

O problemă în funcție de care ne și putem explica de ce poate fi constatată o anumită discrepanță între "voința acestor popoare" de a-și uni eforturile în lupta împotriva dominației străine și nivelul, nu întotdeauna corespunzător, al concretizării unei atare voințe. Zona de sud-est a "bătrânului continent" se dovedea, și pentru etapa istorică ce ne interesează aici, o "Europă în miniatură", cunoscând, pe fondul unor elemente de unitate, diferențe serioase, de la un popor la altul, în privința moștenirii istorice, a limbii și profilului etnic, precum și a posibilităților de a-și afirma noua condiție, cea națională. Dorințelor de realizare a unor acțiuni comune - pentru care nu au lipsit proiecte și înțelegeri angajate - li s-au contrapus, din păcate, animozități grave, de felul celor sârbo-grecești, greco-bulgare sau sârbo-bulgare⁹. După cum, li s-au contrapus divergențe serioase în privința identificării modalităților stingerii dilemei dacă mult râvnita configurație național-statală a sud-estului european să fie înfăptuită sub "patronajul" (cu "sprijinul") uneia sau al mai multor mari puteri ori să fie decisă de "popoarele din zonă". Ori, este de la sine înțeles că, pentru aprofundarea unor atare aspecte, circumscrise problemei enunțate, s-ar cuveni, cu prioritate, degajarea demersurilor istoriografice, mai ales a acelor inițiate de la o vreme încoace de specialiști din statele "din sud-est", de un prea formal discurs de "colocvii prietenesce", nu întotdeauna în deplină consonanță cu menirea academică asumată de faimoasa *Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen* (AIESEE), constituită la 1962, discurs vădind destul de frecvent înclinația de a se situa în prelungirea unor declarații de politică externă¹⁰; s-ar cuveni, în ultimă instanță, o reevaluare tematică și metodologică - reclamată, de altfel, și în cazul specialiștilor francezi de Georges Castellan¹¹ - de natură a determina o mult mai nuanțată cunoaștere a devenirii relațiilor dintre statele/națiunile sud-est europene, în epoca modernă.

O reevaluare, în sensul celei invocate, s-ar impune cu necesitate în legătură cu problematica situării României față de "crizele din sud-est", în anii 1878-1913, adică în perioada delimitată de semnarea tratatului de pace de la Berlin și de pacea de la București, încheiată de "balcanici" în urma războaielor din 1912-1913. Respectiva situație a ajuns a fi înfățișată mai curând din perspectivă atitudinală (la nivelul cercurilor politico-guvernamentale sau al opiniei publice) decât din cea a unor resorturi profunde, de genul asperităților veciniale la Dunărea de Jos, de cel al intereselor românești la sud de fluviu, de cel al repercusiunilor reale ale "desfășurărilor balcanice" asupra datelor contextuale pentru afirmarea în plan internațional a statului român. Pentru respectiva problematică, "istoriile la cald", scrise în imediata posteritate a anului 1913¹², apar cu mult mai edificante decât multe dintre contribuțiile de dată relativ recentă, elaborate "nemțește", având deci meritul de a greși puțin, dar și păcatul de a spune și mai puțin în privința semnificațiilor celor atestate prin stufoase "trimiteri" la documente de arhivă sau editate, ca și la "bogata literatură de specialitate"...

În fond, oricare dintre "crizele din Balcani" de după 1878 (ca și din perioadele anterioare acestui an) s-au dovedit departe de a fi receptate de partea română în termeni de natură a imprima acesteia o conduită rezumată la exprimarea de "bune intenții" sau de "sentimente de solidaritate" cu vreuna din părțile aflate în frecvente stări conflictuale (litigioase). La o evaluare atentă a datelor, putem constata că tensionarea contextului internațional în care România a urmărit să obțină recunoașterea statutului său de independență s-a datorat nu doar diferendelor cu unele mari puteri (pe tema răscumpărării căilor ferate sau pe cea a modificării articolului 7 din Constituția de la

1866), ci și repercusiunilor "stărilor de criză" din sudul Dunării, ocazionate de "rezistența bulgară" față de unele prevederi ale tratatului de la Berlin, ce le anulau pe cele contractate de Rusia și Poarta Otomană la San Stefano. Tensiunile resimțite de statul român la Dunăre se datorau nu doar pozițiilor militar-strategice deținute de Rusia în Bulgaria, ci și "ambițiilor" abia constituitului mic stat balcanic sub sceptrul lui Alexandru von Battenberg, "consiliat" de doi "generali ai țarului", Kaulbars și Sobolev¹³. Apoi, "criza raporturilor româno-austro-ungare" în legătură cu problema Dunării și cu cea a proclamării Regatului (1881) ar fi destul de greu să ne-o explicăm dincolo de implicațiile orientării Serbiei spre Dubla Monarhie, orientare consfințită de tratatul secret din 16/28 iunie 1881, care situa statul Obrenovicilor sub un "protectorat" de facto din partea celui al Habsburgilor¹⁴. Cât despre "criza rumeliană" și conflictul sârbo-bulgar din anii 1885-1886, investigațiile documentare au avut darul de a infirma "versiunea legendară", întreținută de "zvonestica epocii", după care României i-ar fi revenit rolul de "mediator binevoitor", de vreme ce în capitala sa a fost semnat tratatul de pace (la 19 februarie/3 martie 1886) de plenipotențiali guvernurilor de la Belgrad și Sofia, iar regelui Carol I i s-ar fi avansat, de prea-amenințatul de intrigi rusești Alexandru von Battenberg, cu prilejul vizitei sale la București (iunie 1886), chiar propunerea unei "fедераții româno-bulgare", cu guverne separate, cu o largă autonomie internă, cu o politică externă activă, în stare a conduce la tranșarea pozitivă a "chestiunii Macedoniei" și la stăvilirea tendințelor curții țariste în "afacerile balcanice"¹⁵.

"Știrea" despre o atare propunere, preluată de ziarul "Românul" de la "oficioase bulgare", nu s-a regăsit în niciunul dintre "comunicatele de la București", ce relataseră doar "aspectul exterior" al vizitei monarhului bulgar, detronat, de altfel, la puțină vreme după aceea¹⁶. România nici nu prea avea cum să se implice semnificativ în soluționarea "chestiunilor sud-dunărene", posibilitățile ei de manevră fiind limitate de politica marilor puteri, mai exact spus, de rolul ce și l-a adjudecat Anglia pentru determinarea încheierii tratatului turco-bulgar în privința Rumeliei Orientale, ca și de tensionarea deosebită a raporturilor dintre Rusia și Austro-Ungaria (cu aceasta din urmă, ce-și va impune punctul de vedere în legătură cu candidatura lui Ferdinand de Saxa-Coburg la tronul Bulgariei, partea română fiind conectată prin tratatul secret din 30 octombrie 1883, la care aderase și Germania, dar nu și Italia, încă)¹⁷. Percepând "zvonusul" despre intenția regentei bulgare de a se oferi coroana Principatului regelui Carol I doar ca reflex al obișnuirilor tatonări politice, guvernul român se arăta, în fapt, deosebit de preocupat în legătură cu securitatea intereselor sale "la Dunăre". O preocupare resuscitată de "implicațiile general-balcanice" ale conflictului greco-turc din 1897, ca și de "criza macedoneană" acutizată la 1903 ("zvonusurile", nu lipsite până la urmă de temei, despre "o convenție militară ruso-bulgară", semnele orientării deliberat pro-ruse din partea revenitei dinastiei Karagheorghevici pe tronul Serbiei au determinat guvernul de la București să solicite Austro-Ungariei și aliatelor acesteia, Germania și Italia, ce aderase la tratatul secret austro-ungaro-român în 1887, extinderea clauzelor de casus foederis din respectivul tratat și asupra eventualității unui atac neprovocat asupra României dinspre sudul Dunării)¹⁸. Era vorba despre eventualități periculoase, pe care acordul ruso-austro-ungar de la Mürzsteg, din 1903, părase doar a le estompa momentan, dar nu și a le stinge "preludiile" declanșării.

Perspectiva unor eventualități extrem de grave pentru statul român s-a profilat cu prilejul tensionatei "crize bosniace" din anii 1908-1909. "Revoluția junilor turci", declanșată pe teritoriul Macedoniei (devenită "cel mai fierbinte punct pe harta Balcanilor"), a părut, la un moment dat, diminuată în implicațiile sale internaționale, ca urmare a înțelegerii ruso-engleze de la Reval (iunie 1908)¹⁹ și mai ales a acordului ruso-austro-ungar de la Buchlau (septembrie 1908)²⁰. Mult mai amenințătoare se dovedeau, însă, eventualitățile ce ar fi putut fi declanșate de anexarea Bosniei-Herzegovina de Austro-Ungaria (în temeiul rescriptului imperial din 5 octombrie 1908, act de natură a-i incita pe bulgari, încurajați, de altfel, "în secret", de cabinetele de la Viena și Budapesta, să-și proclame independența statală și să-l proslăvească pe Ferdinand I, la Târnovo, ca țar al

Bulgarii. Eventualitățile grave, nu doar pentru România, ci și pentru pacea generală, puteau fi, pe de o parte, un război bulgaro-turc, iar pe de altă parte, un război sârbo-austro-ungar, ambele de natură a pune în mișcare, direct sau prin reacții în lanț, clauzele belicoase ale tratatului din 1883²¹. "Politica de forță" a Austro-Ungariei, sprijinită ă l' instant de Germania, putea aduce România într-o situație extrem de primejdioasă, în condițiile reactivării "tensiunilor Vamale" cu Dubla Monarhie, ale relansării de "tineri oțeliți" a activismului ca tactică de luptă a românilor ardeleni și, nu în ultimul rând, ale semnelor de simpatii pro-franceze din partea noului lider al național-liberalilor aflați la guvern, I.I.C.Brătianu²². Preocupat de riscurile la care putea fi expusă România, prinsă între "desfășurarea de forțe austro-ungare", tendințele panslavismului rus și exacerbaria naționalismului bulgar și sârb, liderul liberal, în calitate sa de garant al președinției consiliului de miniștri, din rațiuni lesne penetrabile, să declare că în Cameră că "anexarea Bosniei și a Herțegovinei nu jicnește nici unul din interesele Regatului", deoarece România "nu este un stat balcanic, nici geograficește, nici politicește"²³. O declarație nu atât de circumstanță cât dictată de penetrarea cursului raporturilor internaționale, a căror tensionare se înscrisese deja pe o curbă ascendentă, apropiind "deznodământul fatal": războiul din 1914²⁴. Pe o atare curbă se însciau și "preparativele balcanice", incitate de Rusia și ca replică față de "umilița" ce i-a pricinuit-o Austro-Ungaria la 1908-1909 (replică subsumând și acordul ruso-italian de la Racconigi, din 1909), "preparative" pentru alianța din 1912²⁵. Alianța sârbo-bulgară din 29 februarie/13 martie 1912, completată de cea bulgaro-greacă din 16/29 mai 1912 (aceasta din urmă "cu un caracter strict antiotoman") s-a dorit o "frățescă pregătire politico-diplomatică a războiului cu Turcia". Deși inițiat în forma unui război de eliberare sau a unei decisive cruciade, războiul din 1912 a avut darul de a evidenția cele mai adânci determinante ale diferendelor "interbalcanice". Marile puteri, surprinse de victoria rapidă a "aliaților"²⁶, au resimțit realmente depășirea lor de evenimente, trenarea conferinței de la Londra, în dubla sa dispunere, ca a marilor puteri și, separat, a "statelor beligerante", fiind o dovadă edificatoare în acest sens²⁷.

Divergențele teritoriale între "aliații balcanici", divergențe față de care România nu putea rămâne neutră, au reaprins războiul, "al doilea balcanic", încheiat cu pacea de la București (10 august 1913). Considerată, nu fără temei, "un succes al politicii balcanice" a României, punctul culminant al politicii externe a Vechiului Regat, pacea de la București s-a dovedit totuși departe de a fi impus soluționarea "diferendelor arzătoare din sud-est" (la numai câteva luni după semnarea tratatului din 10 august va izbucni conflictul de frontieră sârbo-albanez, considerat și ca "al treilea război balcanic"). Până și din "paginile scoțioase" ale însemnărilor lui Titu Maiorescu (ce prezidase conferința de pace de la București)²⁸ sau ale notelor politice lăsate de Al. Marghiloman²⁹ răzbate resimțirea de oficialități românești a complicității deosebite a contextului internațional, în care, sub aparențele "liniștii și păcii", își ascutea însemnele zeului războiului. Culminație a "crizelor din sud-est" de la cumpăna secolelor XIX și XX, războiul "al doilea balcanic" din 1913 s-a constituit pentru România, după profeția ă rebours a lui N. Iorga, în "început al războiului nostru cu Austro-Ungaria"³⁰. Un război ce se va cuprinde în vâltoarea celui general, sub al cărui impact "politica balcanică" a României din anii 1878-1913 va apare limpede că a reprezentat o direcție tactică, cea strategică ajungând a scruta orizonturi de mai largă deschidere, în care să-și facă loc și marea tentativă a desăvârșirii unității naționale. Este, de altfel, motivul cu cea mai mare greutate care obligă la abordarea aspectelor ce țin de raportarea României față de "crizele din sud-est" din perspectiva originilor primului război mondial.

Nimic mai complex decât problematica respectivelor origini, ce a incitat dezbateri susținute din partea istoricilor și specialiștilor în dreptul internațional public, aflate încă departe de a fi identificat certitudinea unor încheieri unanim acceptabile. La stadiul actual al cercetărilor, asemenea problematică nu mai poate fi aprofundată în lumina tezelor leniniste" referitoare la imperialism, ca "ultim stadiu al dezvoltării capitalismului". La concluzii mult mai nuanțate invită dezbateri de felul

celor invocate, multe dintre ele regăsindu-se în publicații ce încarcă deja serios activitatea de investigare documentar-istoriografică a cercetătorului aplecat asupra originilor primei conflagrații mondiale. Alături de remarcabilele contribuții ale lui P. Renouvin³¹, un loc aparte l-a deținut, nu doar în orizontul dezbaterilor istoriografice, culegerea de "materiale" *The Outbreak of the First World War: Who Was Responsible?*, editată, la 1858, sub impactul "învățămintelor" semnate de "nume sonore" ale diplomației și istoriografiei contemporane³², problematica originilor Marelui Război s-ar fi complicat, între altele, și datorită strânsei sale conectări la o alta, prin excelență pasională, anume a responsabilităților de război. Această din urmă problematică a tensionat, se știe deliberările conferinței de pace de la Versailles, în speță pe cele relative la articolul 231 din tratatul cu Germania învinsă; tensiunile s-au prelungit în acerbă competiție legată de publicarea de țările implicate în marea coliziune din anii 1914-1918 a "colecțiilor de documente diplomatice", activitate situată imperativ la întâlnirea științei cu politica³³. Cursul cercetărilor de specialitate a condus la evaluări nuanțate ale "originilor războiului izbucnit în 1914". S-a avut în vedere, pe lângă interesele materiale și tendințele de dominație ale marilor puteri, stările de spirit din "lumea europeană" de la finele secolului XIX și începutul secolului XX. Cultul națiunii sau al statului-națiune a generat "crize de orgoliu", exacerbarea mândriei de cetățean al patriei, de soldat, de preot, de învățător și elev prin raportare la "măreția trecutului eroic" și la misia istorică de împlinit. Tendințele panslavismului și pangermanismului au reprezentat doar unele, e drept, de puternică edificare, tendințe ale unor asemenea stări de spirit. Cultul statului și al rasei, definit de credința că principala dimensiune a existenței era lupta pentru spațiu (Fr. Ratzel) a avut darul de a incita "pomiile belicoase" ale publicului european, mascate cu greu de rigidele "desfășurări protocolare" din *la belle époque*. În fiecare mare stat încolțeau germenii politicii agresive, disputa pentru dominație pe continent și în lume caracterizând epoca de apogeu al Europei (disputele coloniale fiind instrumentate în numele respectivei dispute, ele neregăsindu-se, la rigoare, între cauzele de prim ordin ale Marelui Război)³⁴.

Nu întâmplător, pentru elucidarea "originilor războiului din 1914-1918, s-a căutat a se recurge nu doar la considerații de ordin general susceptibile de oarecare tezism, ci și la studii de caz, începând cu fiecare dintre marile puteri, sens în care, pe "piața de carte anglo-americană", proliferând un veritabil program istoriografic, incluzând studii referitoare la Germania³⁵, Austro-Ungaria³⁶, Italia³⁷, Rusia³⁸, Marea Britanie³⁹ și Franța⁴⁰.

Desigur, pentru dezvoltarea firească a cazuisticii respective, vor trebui luate mai mult în considerare și "statele mici". Referindu-ne la cele "din sud-est", putem reține, în cazul fiecăruia, preocuparea istoriografică pentru elucidarea raporturilor cu marile puteri, membre ale Antantei sau ale Triplicei⁴¹, ca și implicațiile politicii "celor Mari" asupra realităților din zona amintită. Nu mai puțin susținută apare și preocuparea pentru dezvoltarea principalelor direcții sau opțiuni de politică externă a statelor sud-est europene. În această din urmă privință, cazul României nu poate fi considerat, nici pe departe, la condiția elucidărilor de fond; mai întâi, din cauză că intensificarea cercetărilor relative la istoria politicii externe a României moderne și contemporane a survenit pe fundalul asumării, în anii '50, a tezelor leniniste cu privire la originile și semnificația războiului imperialist; apoi din cauza întârzierii exagerate a editării "documentelor diplomatice" pentru perioada delimitată de anii 1860 (de la constituirea ministerului unic de externe al Principatelor Unite) și 1914. Cum am precizat și cu altă ocazie⁴², dintre "statele mici", antrenate în războiul din anii 1914-1918, România este singura, din spațiul european, care nu și-a editat încă documentele de politică externă din perioada premergătoare primei mari coliziuni mondiale (*Correspondance diplomatique roumaine sous le Roi Charles I-er, 1866-1880*, editată de N. Iorga la 1938, neacoperind decât în foarte mică parte respectiva perioadă, în vreme ce "culegerile de documente relative la marile momente naționale - 1848, 1859, 1877, 1918 - nu permit o elucidare cursivă a desfășurărilor externe ale statului român).

Ce-i drept, contribuții valoroase la unele aspecte ale politicii externe a Vechiului Regat au fost posibile prin investigarea "colecțiilor" străine de documente diplomatice sau prin incursiuni documentaristice în fondurile Ministerului de Externe și al Casei Regale de la București. Considerăm însă că, pentru realizarea unei perspective atotcuprinzătoare asupra respectivei activități național-statale, perspectivă ce să permită și abordarea mult mai nuanțată a devenirii raportării României față de "crizele sud-est europene" din anii 1878-1913, se impune "darea în vileag", cât mai grabnică, a fondurilor documentare. S-ar putea contribui, astfel, la realizarea unei imagini în tonuri și nuanțe cât mai expresive pentru una din marile perioade ale istoriei naționale, când "viața latinilor de la Dunăre" s-a confruntat cu aspre tensiuni externe și a fost animată de mari idealuri.

NOTE

1. A se vedea, Șt. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Încununarea ideii, a tendințelor și luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968; Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, București, 1985; Idem ș.a., *Cum s-a înfăptuit România modernă. O perspectivă asupra strategiei dezvoltării* (capitolul elaborat de Gh. Iacob, *Strategia dezvoltării României de la Independență la Marea Unire*, pp. 133-222), Iași, 1993.

2. Gh. Cazan și Șt. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță 1878-1914*, București, 1979; *România în relațiile internaționale, 1699-1939* (capitolele 1878-1914 și 1914-1918 elaborate de V. Cristian și, respectiv, I. Agrigoroaiei, pp. 302-374, 375-442, Iași, 1979).

3. N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice. D'après les documents austro-hongrois et des souvenirs personnels*, Bucarest, 1932; Lilio Cialdea, *La politica estera della Romania nel quarantennio prebelico*, Bologna, 1933; R.W. Seton-Watson, *Histoire des roumains de l'époque romaine a l'achevement de leur unité*, Paris, 1937; E.Ebel, *Rumänien und die Mittelmächte von der türkischen Krise (1877-78) bis zum Bukarester Frieden von 10 August 1913*, Nachdruck-Vaduz, 1965; K. Hitchins, *România, 1866-1947*, București, 1996, pp. 107-222 etc.

4. Gh. Cazan, *Tratatul secret de alianță între România și Austro-Ungaria (1883)*, în "Revista română de studii internaționale", nr. 1, 1973, pp. 175-194, Șt. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea*, București, 1977; idem, *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale, 1878-1898*, Cluj-Napoca, 1982 etc.

5. N. Iorga, *Histoire des Etats balkaniques a l'époque moderne*, Bucarest 1914; idem, *Istoria războiului balcanic*, București, 1915; N. Ciachir, *România în sud-estul Europei, 1848-1886*, București, 1968; *România în sud-estul Europei. Culegere de studii. In Memoriam Mihai Berza*, București, 1979.

6. N. Iorga, *Histoire des relations anglo-roumains*, Iassy, 1917; idem, *Histoire des relations entre la France et les roumains*, Paris, 1918; idem, *Histoire des relations russo-roumains*, Iassy, 1917; V. Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea, 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1975; Șt. Popescu-Boteni, *Relații între România și S.U.A. până la 1914*, Cluj-Napoca, 1980; *Relații româno-americane în timpurile moderne* (ed. Gh. Florescu), Iași, 1993.

7. T. Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale*, 2 vol. Timișoara, 1979-1982; L. Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986; P. Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional, 1806-1920*, București, 1993; N. Ciachir, *Din istoria Bucovinei, 1775-1944*, București, 1993; R. Păușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire, 1895-1919*, Timișoara, 1993.

8. Pe lângă lucrările citate la nota 5, a se mai vedea: Georg Stadtmüller, *Geschichte Südosteuropas*, München, 1950; D. Djordjevic, *Révolutions nationales des peuples balkaniques, 1804-1914*, Belgrad, 1965; Ch. și B. Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, Seattle, 1977; *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei, 1821-1923*, București, 1979; N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă*, București, 1987 etc.

9. N. Iorga, *Istoria războiului balcanic*; Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, London, 1930; R.W. Seton-Watson, *The Rise of Nationality in the Balkans*, New York, 1966; St. Papadopoulos, *La renaissance nationale des peuples balkaniques pendant la XIX-e siècle*, Thessalonik, 1975; V. Traikov, *Curențe ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani până în anul 1878*, București, 1986.

10. Pentru conformitate, a se vedea unele "materiale" din volumele rezultate în urma colocviilor AJESEE; de asemenea, *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor*, vol. II, București, 1984; V. Traikov, *op. cit.*, N. Ciachir, *op. cit.*
11. G. Castellan, *Comment développer les recherches françaises sur l'histoire de l'Europe orientale*, în "Revue d'histoire moderne et contemporaine", no. 2/1968, Paris, 1968.
12. N. Iorga, *op. cit.*; G. Hanotaux, *La guerre des Balkans et l'Europe, 1912-1913*, Paris, 1914; J.E. Guéchoff, *L'Alliance Balcanique*, Paris, 1915.
13. Gh.I. Brătianu, *Le Probleme des frontieres russo-roumaines pendant la guerre de 1877-1878 et au Congres de Berlin*, București, 1928; D. Berlescu, *O pagină din istoria contemporană a României: recunoașterea Independenței*, în "Studii și cercetări științifice", vol. IV, Iași, 1954.
14. *Histoire des relations internationales*, tome VI, *Le XIX-e siècle, II. De 1871 a 1914. L'apogée de l'Europe* (sous la dir. de P. Renouvin), Paris, 1955, p. 75; Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 21 și urm.
15. N. Ciachir, *România în sud-estul Europei*, p. 218 și urm; Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 133 și urm.
16. Roland Schaler, *Bulgarisch-rumänische Föderationsgespräche während der Regierungszeit Alexanders von Battenberg*, în "Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtlicher", München, 1974, p. 110; cf. Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 134.
17. I.C. Filitti, *Rusia, Austro-Ungaria și Germania față de România până la 1916*, în *Contribuții la istoria diplomatică a României în secolul XIX*, București, 1933; J.H. Blumenthal, *Oesterreichische-russische Balkanpolitik, 1854-1914*, în "Der Donauraum", nr. 3, 1963.
18. Solicitare rămasă fără rezultat; Gh. Cazacu și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 237 și urm.; p. 249 și urm.
19. G. Hanotaux, *La politique de l'équilibre, 1907-1914*, Paris, 1912, p. 61 și urm.
20. *Ibidem*; N. Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei*, p. 310 și urm.
21. Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 273 și urm
22. *Ibidem*, p. 287 și urm.
23. *Ibidem*, p. 287.
24. A.J.P. Taylor, *Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984, pp. 451-456.
25. O. Bickel, *Russland und die Entstehung des Balkanbundes*, 1912, Königsberg, 1933.
26. D. Dakin, *The Great Powers Diplomacy and the Balkan States*, în "Balkan Studies", 3/1962. nr. 2, p. 348.
27. Reflectând pe tema "tradiționalei - de-acum apuse politici de concert a marilor puteri în afacerile orientale", G. Hanotaux nota, în legătură cu strania, ca manieră de desfășurare, conferință de la Londra, că aceasta "furniza un capitol inedit în manualele de drept internațional"; G. Hanotaux, *La guerre des Balkans*, p. 201.
28. T. Maiorescu, *România, războaiele balcanice și Cadrilaterul* (ed. St. Neagoe), București, 1995, pp. 147-159.
29. Al. Marghiloman, *Note politice* (ed. St. Neagoe), vol. I, București, 1993, pp. 136-138.
30. N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice*, pp. 53-66.
31. P. Renouvin, *op. cit.*, passim; a se vedea și idem, *La documentation de guerre a l'étranger*, în "Revue de synthese historique", tome XXXII (nouvelle serie: tome VII), Paris, 1921, pp. 51-64.
32. Max Montgelas, *The Case for the Central Powers*, pp. 5-7; Erich Brandenburg, *Conclusion: The Causes of the War*, pp. 8-11; Harry Elmer Barnes, *Summary Statement of the Revisionist Position*, pp. 12-15; Sidney Bradshaw Fay, *Origines of the War*, pp. 16-21; Camille Bloch, *The Causes of the War*; K. Ziliacus, *Economic and Social Causes of the War*, pp. 45-51; P. Renouvin, *Background of the War: General Conclusion*, pp. 52-55; A. J. P. Taylor, *The Outbreak of War*, pp. 56-63; R. Aron, *Causes and Responsibilities*, pp. 67-72.
33. Gh. Cliveti, *Izvoarele Istoriei relațiilor internaționale. Epoca modernă*, Iași, 1993, pp. 74-151.
34. *Histoire des relations internationales*, passim; A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe*, pp. 532-568.
35. V. Berghahn, *Germany and the Approach of War in 1914*, New York, 1973.
36. S. Williamson, jr., *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, New York, 1991.
37. R. Bosworth, *Italy and the Approach of the First World War*, New York, 1983.
38. D.C.B. Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, New York, 1983.
39. Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, New York, 1977.

40. S.R. Williamson, *The Politics of Grand Strategy: Britain and France Prepare for War, 1904-1914*, Cambridge, Mass, 1969.

41. În cazul României: E. Ebel, *op. cit.*; V. Cristian, capitolul 1878-1914 din *România în relațiile internaționale*; Gh. Cazan și Ș. Rădulescu-Zoner, *op. cit.*; în cazul Bulgariei: W.U. Friedrich, *Bulgarien und die Mächte, 1913-1915*, Stuttgart, 1985; în cazul Serbiei, M. Boghitschewitsch (ed.), *Die Auswärtige Politik Serbiens*, 3 vol., Berlin, 1928-1931; în cazul Greciei: rămâne clasică lucrarea lui E. Driault și M. Lheritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 a nos jours*, Paris, 1925; în cazul Albaniei: A. Puto, *L'indépendance albanaise et la diplomatie des grandes puissances, 1912-1914*, Tirana, 1982 etc.

42. Gh. Cliveti, *op. cit.*, p. 146 și urm.

Summary

One of the most ardent period from the Romanian history under the aspect of the events development was the one included between 1878 and 1913. In this study, the author emphasizes some unity elements in the political activity promoted by the SE European states; in the same time, it is pointed out the idea of the "divergings" of opinion recorded in the government politics of these states. The author considers that it is necessary, generally speaking, a reexamination of the relations between SE European states, in the modern time, and especially, the relations with Romania. The difficulties met by Romania in the regional politics must be regarded as the larger context of the Great European Forces implication in this region of the continent. Therefore, there must be revised some aspects of the foreign policy promoted by Romania connected with Russian and Austro-Hungarian interests who were intending to have them in the Inferior Danube zone. The author considers that "the Lenin's theses" regarding to "imperialism" as "the last level of capitalism development" couldn't be explained by the causes of the First World War. A new view approach of this subject is the one connected by the nations cult and by idea for creation nation-states. This sistem has produced some pride crises, as the amplification of pride and of national intolerance. Even if there is an acute missing of documents collections for 1878-1913 period, the author considers that it is necessary an approach for the problems, appealing to some case studies, beginning with the great forces and ending with the smallest SE European states.